

En polis har gripit en person trots att frågan om frihetsberövande skulle ha prövats av en åklagare

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO den 27 mars 2022 förde AA fram klagomål mot Polismyndigheten och polisen BB samt en åklagare. AA uppgav huvudsakligen följande.

BB förde av oklar anledning ut honom från en nattklubb och placerade honom i en polisbil. BB sa till honom att han inte hade råd med den klocka han bar och uppgav falskeligen att han såg narkotikapåverkad ut. På polisstationen togs klockan i beslag och han placerades i en cell i åtta timmar. Han uppmanades att komma på förhör med certifikat och kvitto för klockan samt lönespecifikationer och annat som kunde styrka att han hade tillgångar. Vidare skickades en förfrågan till samtliga banker i Sverige i syfte att utreda hans tillgångar. Polisen skapade en misstanke mot honom för att kunna utreda hur han köpt klockan. Även åklagare uppgav att hans tillgångar skulle utredas. Polisen har ingenting med hans ekonomi att göra och han ska inte behöva bevisa för polisen att han har råd med klockan. Polisen har inte heller gett honom ett bevis om beslaget av klockan, vilket han har rätt till.

Utredning

JO uppmanade Polismyndigheten att yttra sig över anmälan. Polismyndigheten (juristen CC) yttrade sig till JO den 22 november 2022, efter att upplysningar lämnats av berörda befattningshavare.

Polismyndigheten redogjorde inledningsvis för vad som framgår av dokumentationen i ärendet enligt följande.

Poliserna BB och DD arbetade civilt på en nattklubb. De observerade AA som framstod som narkotikapåverkad. AA:s fingrar ”spelade”, han hade vidgade pupiller, spända käkar och var uttalat aggressiv. När AA fördes ut från nattklubben uppmärksammade BB att AA hade en dyr klocka. Efter kontroll av AA:s taxerade inkomst tillfrågades AA hur han kunde ha råd med klockan. AA

svarade att han inte taxerade samtliga inkomster och att det var hans klocka. AA var dömd sedan tidigare för olika förmögenhetsbrott. Klockans värde uppskattades genom sökningar på nätet. BB bedömde att det fanns kollusionsfara eftersom AA inte var förhörd och beslutade att gripa honom för grovt häleri alternativt grovt penningtvättsbrott. AA rapporterades även för narkotikabruk. Kort efter gripandet beslutades att klockan skulle tas i beslag från AA eftersom den antogs kunna ha betydelse för utredning av brott, vara någon avhänd genom brott och antas vara förverkad på grund av brott. BB beslutade även att AA skulle kroppsbesiktigas genom urinprovstagnning. Inga droger påvisades. Gripandet beslutades kl. 1.40 och anmäldes till åklagare kl. 4.23. AA delgavs misstanke om bl.a. grovt häleri alternativt häleriförseelse och förhör med honom påbörjades kl. 8.17. Efter förhöret hävde åklagare gripandet.

Polismyndigheten redogjorde för upplysningar från berörda befattningshavare.

BB har huvudsakligen uppgett följande.

De begav sig till nattklubben efter att han fått tips om att en narkotikapåverkad person (senare identifierad som AA) bar en dyr klocka. AA hade till gäster uppgett att han fått klockan olagligt. På fråga uppgav AA att det var hans klocka och att den kostade flera hundra tusen kronor. AA:s taxerade inkomst var låg i förhållande till klockans värde. AA uppgav vidare att han hade köpt klockan av en person han inte ville namnge. Han ville inte heller svara på om han hade kvitto. Efter en stund uppgav AA att klockan tillhörde en kompis men ville inte namnge kompisen. AA försökte även ta av sig klockan och överlämna den till en bekant. Patrullen utredde klockans värde och kontrollerade AA:s inkomst. Kontakt etablerades även med andra myndigheter. Han ansåg att AA var skäligen misstänkt för häleri. Grunden var att AA undanhöll relevant information utan godtagbar förklaring, att han ändrade uppgifter efterhand och att han försökte lämna bort klockan under ingripandet. Vidare hade AA inte tillräckliga ekonomiska medel eller inkomst för att kunna ha köpt klockan lagligt. Därutöver hade ett trovärdigt anonymt tips lämnats. Han bedömde att det fanns kollusionsfara eftersom AA kunde kontakta eventuella medmisstänkta innan ett förhör.

Klockan togs i beslag då den antogs dels ha betydelse för utredning av brottet, dels vara någon avhänd genom brott eller förverkad på grund av brott. Syftet var att eftersöka klockan i register, värdera den och göra en enklare tillgångsutredning. Det handlade främst om att säkerställa målsägandens rätt då det skäligen antogs att klockan var tillgripen.

DD uppgav bl.a. att samtalet med AA ägde rum utanför nattklubben vid deras polisbuss samt att BB funderade och ringde samtal innan han beslutade att gripa AA.

Polismyndigheten uppgav att tingsrätten fastställt beslaget av klockan. Som grund hade rätten angett att klockan kunde antas ha betydelse för utredningen om brott eller vara någon avhänd genom brott eller förverkad på grund av brott. Polismyndigheten förklarade också att förundersökningen lagts ned och att beslaget av klockan hävts.

Polismyndigheten bedömde att det inte fanns något att invända mot beslutet att kroppsbesiktiga AA till följd av misstanken om narkotikabruk.

I fråga om misstanken om häleri och beslaget av klockan samt gripandet redovisade myndigheten följande bedömning.

Misstanken om häleri och beslaget av klockan

BB har anført att han bedömde att AA var skäligen misstänkt för häleri och att han grundande bedömningen på att AA ansågs undanhålla relevant information om innehavet utan godtagbar förklaring, att han ändrade uppgifter efterhand, att han försökte lämna bort klockan under ingripandet och att han inte hade tillräckliga ekonomiska medel eller inkomster för att ha kunnat köpa klockan på ett ärligt sätt samt ett anonymt tips om detta.

JO har vid flera tillfällen uttalat att för att en person ska anses skäligen misstänkt för ett brott krävs att det föreligger konkreta omständigheter som med viss styrka pekar på att den misstänkte har begått den gärning som misstanken avser. Omständigheterna måste alltså vara sådana att de ger upphov till en faktabaserad misstanke. Misstanken får därför t.ex. inte grundas på allmänna utpekanden av en viss person eller på andrahandsuppgifter som inte är verifierade. Det är inte möjligt att slå fast mer bestämda riktlinjer för vad som ska krävas för att en misstanke ska anses vara skäligen. Frågan får istället avgöras från fall till fall och det finns då ett visst bedömningsutrymme. Vad gäller anonyma uppgiftslämnare har JO vid flera tillfällen uttalat att man måste iaktta stor försiktighet när det gäller att bedöma en anonym persons uppgifter. Som princip kan uppgifter som lämnats i anonyma tips inte ensamma läggas till grund för en bedömning av om det finns förutsättningar för att använda ett straffprocessuellt tvångsmedel. Som JO också har framhållit kan man, eftersom en misstänkt aldrig är skyldig att tillhandahålla uppgifter eller material som kan användas som bevisning mot honom själv, inte heller dra några slutsatser av det förhållandet att han vägrar att frivilligt medverka i utredningen (Per Lagerud, JO om polis och åklagare, 2022-11-12 (JUNO), s. 72 ff).

Det kan ifrågasättas om utredningen ger stöd för att misstankarna mot AA har haft en tillräckligt hög grad av konkretion för att denne skulle anses skäligen misstänkt för brotten, likaså om kravet på "skäligen kan antas" kan anses ha varit uppfyllt. Man kan därvid diskutera om det som framkom om AA:s taxerade inkomster, klockans värde och AA:s beteende vid tillfället talade för att det var mer sannolikt att klockan avhäfts någon genom brott än att så inte var fallet och att därför det fanns förutsättningar för ett återställandebeslag. Detsamma kan sägas om frågan huruvida det förelåg tillräckligt konkreta omständigheter som talade för att klockan skulle kunna komma att förverkas. Återstår då frågan om klockan skäligen kunde antas ha betydelse för utredningen av brott och om det därför fanns förutsättningar för ett bevisbeslag. Även denna fråga är något svårbedömd men Polismyndigheten anser att den samlade bilden talar för att det funnits skäl att ta klockan i beslag i vart fall för att kunna genomföra en fackmannamässig värdering av den.

Gripandet

Av utredningen framgår att AA greps på grund av misstanke om häleri. Som framgår av redogörelsen för den rättsliga regleringen förutsätter ett beslut att gripa någon med stöd av 24 kap. 7 första stycket RB att anställningsskäl föreligger. För ett anställningsbeslut krävs i sin tur att det föreligger skäl för häktning. Enligt BB:s bedömning var AA skäligen misstänkt för bl.a. häleri, alternativt häleriförseelse. I straffskalan för aktuella brott ingår fängelse ett år.

Frågan om det i ett visst fall finns skäl för häktning och därmed även gripande är sådan att det finns ett visst bedömningsutrymme. Som nämnts i samband med redogörelsen för den rättsliga regleringen är det en grundläggande förutsättning för att häktning ska kunna ske att den misstänkte är på sannolika skäl misstänkt för ett brott för vilket är föreskrivet fängelse ett år eller däröver. Är den misstänkte skäligen misstänkt för brottet, får han anhållas om det är av synnerlig vikt att han eller hon tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning. Som framgått är regeln om utredningsanhållande en undantagsregel som bör användas restriktivt. Den förutsätter också att det finns mycket starka skäl att frihetsberöva den misstänkte vilket alltså innebär att utrymmet för att gripa någon på en svagare misstanke än sannolika skäl, eller utan att det kan visas att någon av de särskilda häktningsgrunderna föreligger, inte kan vara särskilt stort. Det krävs också att det finns anledning att räkna med att ytterligare utredning inom kort kommer att ge underlag för ett påstående om att det föreligger sannolika skäl. I det aktuella ärendet anser Polismyndigheten inte att utredningen ger stöd för att det varit fråga om en sådan undantagssituation att det funnits förutsättningar att gripa AA på den svagare misstanken.

När det gäller bedömningen av frågan om kollusionsfara så har BB uppgett att han ansåg att det förelåg en risk för att AA på fri fot skulle undanröja bevis och försvåra utredningen, t.ex. genom att kontakta och påverka andra personer. Det är omständigheter som i sig kan läggas till grund för ett anställningsbeslut. Polismyndigheten anser dock att det är tveksamt om utredningen i ärendet ger stöd för att det funnits någon tillräckligt konkret sådan omständighet för att den häktningsgrunden ska anses ha förelegat.

Oavsett vilken bedömning som görs av ovanstående så krävs, för att en polisman i sådant fall ska få gripa någon, att det är fråga om ett brådskande fall (jfr JO 2003/04 s. 67). Bestämmelsen får alltså endast tillämpas om åklagarbeslut i anställningsfrågan inte kan avvaktas. Av utredningen i ärendet framgår att AA var identifierad, att gripandet föregicks av att frågor ställdes till AA samt att utredningsåtgärder vidtogs bl.a. avseende klockans värde och AA:s taxerade inkomster. Utredningen ger således inte stöd för annat än att det funnits tid och möjlighet att kontakta jouråklagare för att få frågan om frihetsberövande prövad. Polismyndigheten anser därför att den särskilda förutsättningen för ett gripande, att det varit fråga om ett brådskande fall, inte varit uppfyllt.

Av utredningen framgår vidare att det gick drygt två och en halv timme från det att AA greps tills dess att åklagare underrättades om gripandet. Det framgår också att AA varit aggressiv och verbalt stökig. Som nämnts ovan ska åklagaren skyndsamt underrättas om gripandet. Även om förhör inte kan ske omedelbart så bör det inte fördröja en anmälan till åklagaren (prop. 1986/87:112 s. 74). Polismyndigheten anser därför att kravet på skyndsamt underrättelse till åklagaren inte varit uppfyllt i detta fall.

AA kommenterade yttrandet.

Bedömning

Granskningens inriktning och utgångspunkter

Av utredningen framgår att beslaget har prövats av domstol. Med det konstaterandet lämnar jag frågan om det fanns lagliga förutsättningar för

åtgärden. Min granskning har framför allt avsett beslutet att gripa AA. Vad AA i övrigt fört fram i anmälan går jag inte in på.

Dokumentationsbrister har försvårat granskningen. I protokollet över frihetsberövandet har BB angett att AA var gripen för häleri. I utredningen hos JO och i en promemoria han upprättade i anslutning till händelsen har BB angett att misstanken avsåg grovt häleri alternativt grovt penningtvättsbrott.

Med tanke på att det rörde ett frihetsberövande är bristen allvarlig. Jag utgår dock i den fortsatta bedömningen från att gripandet gjordes med anledning av en misstanke om grovt häleri alternativt grovt penningtvättsbrott.

I polisanmälan och promemorian anges att det uppmärksammades att AA bar på en dyr klocka i samband med att han fördes ut från nattklubben. Vidare anges att frågor ställdes till AA om hur han kunde ha råd med klockan med hänsyn till hans taxerade inkomst som kontrollerades. I samband med JO:s granskning redovisade BB även att han fått ett anonymt tips om att AA till andra gäster på nattklubben skulle ha uppgett att han fått klockan på ett olagligt sätt. Även i denna del kan jag alltså konstatera att BB:s uppgifter till JO skiljer sig från den upprättade dokumentationen.

Det är inte godtagbart att omständigheter som läggs till grund för ett frihetsberövande preciseras först sedan JO inlett en utredning. Jag anser dock inte att jag kan ha någon annan utgångspunkt än att även de senare redovisade omständigheterna faktiskt låg till grund för bedömningen av misstanken och beslutet att gripa AA.

Gripandet

Häleri och penningtvättsbrott

Den som på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande tar befattning med något som är fränhänt annan genom brott eller som bereder sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv döms för häleri (se 9 kap. 6 § första stycket brottsbalken).

För penningtvättsbrott döms, om åtgärden syftar till att dölja att pengar eller annan egendom härrör från brott eller brottslig verksamhet eller till att främja möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendomen eller dess värde, bl.a. den som överlåter, förvärvar, omsätter, förvarar eller vidtar annan sådan åtgärd med egendomen (se 3 § lagen om straff för penningtvättsbrott).

Straffet för både häleri och penningtvättsbrott är fängelse i högst två år eller, om brottet är grovt, fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Rättsliga förutsättningar för ett gripande

Regler om gripande, anhållande och häktning finns i 24 kap. rättegångsbalken (RB). En grundläggande förutsättning är att personen åtminstone är skäligen misstänkt för ett brott. Ett gripande vid skäligen misstanke får endast göras om det

är av synnerlig vikt att personen tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning (se 24 kap. 6 § RB). Det ska också finnas ett eller flera s.k. särskilda häktningsskäl, t.ex. risk för att den misstänkte genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning (se 24 kap. 1 § första stycket 1–3 RB). Om det finns skäl att anhålla någon, får en polis i brådskande fall gripa personen (se 24 kap. 7 § första stycket RB).

Ett gripande ska skyndsamt anmälas till åklagaren (se 24 kap. 8 § andra stycket RB).

Fanns det skälig misstanke om häleri eller penningtvättsbrott?

För att någon ska anses skäligen misstänkt för brott krävs att det finns konkreta omständigheter som med viss styrka pekar på att den misstänkte har begått den gärning som misstanken avser. Frågan får besvaras från fall till fall och vanligen finns det ett visst utrymme för olika bedömningar. (Se t.ex. JO 2009/10 s. 72, dnr 1516-2007).

Jag anser, i likhet med Polismyndigheten, att det kan sättas i fråga om det som BB fört fram ger stöd för att misstankarna mot AA har haft en tillräckligt hög grad av konkretion för att han skulle anses skäligen misstänkt för grovt häleri eller grovt penningtvättsbrott. Med beaktande av det bedömningsutrymme som finns när det gäller värderingen av en misstanke har jag dock inte ett tillräckligt underlag för att konstatera att BB saknade fog för sin bedömning.

Frågan om frihetsberövande skulle ha underställts en åklagare

Ett frihetsberövande av den som är misstänkt för brott ska som huvudregel ske genom ett beslut om anhållande som fattas av en åklagare. I ett brådskande fall får en polis gripa personen, om det finns skäl för ett anhållande. Gripande är alltså en provisorisk åtgärd i avvaktan på åklagares beslut om anhållande. Brådskande fall innebär detsamma som fara i dröjsmål. Med uttrycket avses att omständigheterna i det enskilda fallet är sådana att åtgärden skulle gå om intet om den inte genomförs omedelbart (se SOU 1995:47 s. 165 och Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, femte uppl., 2022, s. 265 f.). Om åtgärden utan olägenhet kan skjutas upp, eller om det finns tid att hinna kontakta en behörig beslutsfattare, är det således inte fråga om ett brådskande fall (se JO 2003/04 s. 67, dnr 194-2001).

Utredningen visar att BB ringde flera telefonsamtal och att han etablerade kontakt med olika myndigheter innan han beslutade att gripa AA. Däremot har det inte kommit fram något som förklarar varför BB inte tog kontakt med en jouråklagare och det finns inget som tyder på att han försökte göra det men att det inte gick att komma fram på telefon. BB har inte heller i övrigt motiverat varför det var brådskande att gripa AA eller kommenterat den förutsättningen närmare. Det kan noteras att ingripandet gjordes av två poliser och skedde intill en polisbuss samt att AA var ensam. Jag kan inte se att omständigheterna var sådana att en åklagares beslut inte kunde avvaktas.

Det var alltså inte fråga om ett brådsakande fall och det saknades därför förutsättningar för BB att gripa AA. BB skulle i stället ha låtit en jouråklagare pröva om det fanns skäl för ett anhållande. Jag har mot den bakgrunden inte anledning att uttala mig om huruvida det fanns kollusionsfara och om det var av synnerlig vikt att AA togs i förvar.

Gripandet anmäldes inte skyndsamt till åklagare

Det dröjde drygt två och en halv timme innan gripandet anmäldes till åklagaren vilket inte är förenligt med kravet på att ett gripande skyndsamt ska anmälas till åklagaren.

Dokumentationsbrister

Det är av stor vikt från rättssäkerhets- och kontrollsynpunkt att beslut om tvångsmedel dokumenteras klart och noggrant, särskilt frihetsberövanden. Som jag nämnt är det inte godtagbart att omständigheter som låg till grund för gripandet inte dokumenterades. Utöver de brister jag pekat på tidigare saknades det uppgift om varför det var av synnerlig vikt att AA togs i förvar.

Jag kan inte avgöra om dokumentationsbristerna avspeglar en okunskap om de rättsliga förutsättningarna för ett gripande eller beror på något annat. Oavsett hur det förhåller sig med det är bristerna oacceptabla.

Kritik och avslutande kommentarer

Polismyndigheten kritiseras för att frågan om frihetsberövande inte underställdes en åklagare och för att åklagare inte skyndsamt underrättades om gripandet. Polismyndigheten kritiseras också för dokumentationsbristerna.

Ärendet avslutas.

Per Lennerbrant

Ärendet har föredragits av Leo Nilsson Nannini. Byråchefen Stefan Nyman har deltagit i beredningen.

Sändlista

AA

Polismyndigheten, rättsavdelningen (A331.739/2022)